

Jacob de bedrogene

Laatste van drie vieringen over Jacob

15 maart 2015
Ad de Gruijter en Heleen Goddijn

Waar het over gaat

Jacob de bedrogene. Het eerste verhaal dat we hier in de Bethel lezen ging over Jacob die zijn vader en zijn broer Esau voor de tweede keer bedriegt. Het eerstgeboorterecht had hij voor een bord linzensoep weten te ruilen, en vervolgens heeft hij het zo gedraaid dat hij de zegen van zijn vader krijgt ipv zijn broer. Daar hoorde de belofte van land en oogst bij, en hij wordt de baas over zijn broer. Dat is nogal wat. Maar wat een bedrog.

Om aan de wraak van zijn broer te ontkomen vlucht Jacob naar zijn oom Laban. Om vervolgens zelf bedrogen te worden met een vrouw die zijn keuze niet is. Staat allemaal nogal haaks op wat we net zongen over de Thora. Hoe kan dat?

Wie wordt ontmaskerd, wordt gevonden, zingen we ook vandaag. Gevonden worden, niet in de zin van als een boef opgepakt. Ondanks alle bedrog toch gezien en erkend worden. In de verhalen van vandaag gaat het over wraak, bedrog, maar uiteindelijk gaat het om herstel van vertrouwen, en over verzoening.

Openingsgebed

Eeuwige,
open onze ogen,
open onze oren.
Dat wij zien wat achter maskers schuilt,
dat wij verstaan wat onbegrijpelijk lijkt,
dat wij openstaan voor uw roep om verzoening,
dat wij elkaar behoeden en doen leven.
Herschep ons hart

Lezing

Genesis 29, 14b-30 Het bedrog van Laban

Jakob was een volle maand bij Laban in huis¹⁵ toen deze tegen hem zei: 'Het is niet nodig dat je voor niets voor mij werkt, alleen omdat je familie van me bent. Zeg me maar wat je loon moet zijn.'¹⁶ Nu had Laban twee dochters; de oudste heette Lea, de jongste Rachel. ¹⁷ Lea's ogen hadden geen glans, maar Rachel was mooi en aantrekkelijk. ¹⁸ Jakob was verliefd op Rachel, daarom zei hij tegen Laban: 'Ik zal zeven jaar voor u werken om Rachel, uw jongste dochter.'¹⁹ Laban antwoordde: 'Ik kan haar beter aan jou geven dan aan een ander. Je kunt dus blijven.'²⁰ Zo werkte Jakob zeven jaar om Rachel, maar voor zijn gevoel waren het maar een paar dagen, zo veel hield hij van haar.

²¹ Toen zei Jakob tegen Laban: 'De termijn is om. Geef me nu mijn vrouw, ik wil met haar slapen.'²² Laban nodigde alle inwoners van de stad uit en gaf een feest. ²³ Toen de avond was gevallen bracht hij zijn dochter Lea bij Jakob, en Jakob sliep met haar. ²⁴ Ook gaf Laban haar een van zijn slavinnen mee, Zilpa. ²⁵ 's Morgens ontdekte Jakob dat het Lea was met wie hij had geslapen. 'Hoe hebt u mij dit kunnen aandoen!' wierp hij Laban voor. 'Ik heb toch om Rachel bij u gewerkt? Waarom hebt u me zo bedrogen!' ²⁶ Laban antwoordde: 'Het is hier niet de gewoonte om de jongste vóór de oudste uit te huwelijken. ²⁷ Wacht daarom tot de bruiloftsweek met de een voorbij is, dan krijg je ook de ander, op voorwaarde dat je nog eens zeven jaar voor me werkt.'

28Jakob stemde toe en wachtte tot de week om was; daarna gaf Laban hem zijn dochter Rachel tot vrouw. 29Ook gaf Laban haar een van zijn slavinnen mee, Bilha. 30Toen sliep Jakob ook met Rachel, en van Rachel hield hij echt, meer dan van Lea. En hij werkte nog eens zeven jaar bij Laban.

Lezing

Lucas 5, 27-33 Jezus bij Levi

27 Jezus zag bij het tolhuis een tollenaar zitten die Levi heette. Hij zei tegen hem: 'Volg mij!' 28 Levi stond op, liet alles achter en volgde hem. 29 Hij richtte in zijn huis een groot feestmaal voor hem aan, waarop een groot aantal tollenaars en anderen samen met Jezus aanwezig waren. 30 De farizeeën en hun schriftgeleerden zeiden morrend tegen zijn leerlingen: 'Waarom eet en drinkt u met tollenaars en zondaars?' 31 Maar Jezus antwoordde: 'Gezonde mensen hebben geen dokter nodig, maar wie ziek is wel; 32 ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar om zondaars aan te sporen een nieuw leven te beginnen.'

Overweging

Als het waar is dat je oogst wat je zaait, als het klopt dat je terugkrijgt wat je uitdeelt dan wordt dat vandaag dubbel en dwars bevestigd in wat Jacob overkomt. Jacob de bedrieger wordt zelf bedrogen.

We hebben voldoende taal beschikbaar om dit uit te drukken: boontje komt om zijn loontje, koekje van eigen deeg, eigen schuld dikke bult.

Jacob wordt bedrogen door zijn eigen oom, Laban, die hem niet zeven maar veertien jaar laat werken om zijn dochter Rachel te kunnen huwen, een bruid op afbetaling.....

Laban gebruikt zijn dochters als handelswaar, als schaakstukken in zijn spel van eigenbelang en bedrog. Vrouwenhandel zoals tot op de dag vandaag nog steeds voorkomt.

Rachel zal op haar beurt wanneer ze later met Jacob vertrekt haar vader bedriegen en bestelen van zijn geliefde godenbeeldjes.

Wat is dit voor familie waar het verzilveren van het vermeende eigenbelang door list en bedrog aan de orde van de dag lijken? Kun je elkaar ooit nog vertrouwen en samen door één deur?

Is dit verhaal tegelijkertijd niet volstrekt ongeloofwaardig?

Men heeft dit doorvertelde en later op schrift gestelde verhaal ongetwijfeld gniffelend aanhoord. Vanwege herkenning, want elkaar in de maling nemen om er zelf beter van te worden komt overal wel voor, maar ook vanwege de ongelooflijke naïviteit waar we getuige van worden.

Ongelooflijke verhalen. Dat Esau zijn eerstgeboorterecht zomaar voor een bord soep weggeeft; dat Jacob zich kan voordoen als zijn zwaar behaarde broer door de bijna blinde vader Isaac de over zijn arm getrokken huid van een bokje te laten voelen; dat Jacob in de huwelijksnacht niet ontdekt met wie hij het bed deelt' [*Gen. 29, 25: s Morgens ontdekte Jacob dat het Lea was met wie hij had geslapen*]. Wie heeft hier 'fletse' ogen? en... dat Jacob na zeven jaar gewerkt te hebben voor zijn oom niet geweten zou hebben dat het daar gewoonte was altijd de oudste dochter als eerste uit te huwelijken.

Ondanks het drama wat zich voor onze ogen afspeelt zal dit verhaal dus ook op de lachspieren hebben gewerkt. Zoveel naïviteit. Een nauwelijks te geloven verhaal.

De kern waar het om gaat mag duidelijk zijn. Hier is sprake van bedrog op bedrog. En je vraagt je af: Is dit een aartsvader en een uitverkoren volk waardig?

Liegen en bedriegen, we doen het allemaal, schrijft David Livingstone Smith in 'Why we lie' (2004) [*philosophy of mind and the philosophy of psychology/ philosophy of psychology and moral psychology (university: London; New England)*].

Dat betekent niet dat we allemaal slechteriken zijn, maar wel dat liegen en bedriegen in ons zit en zelfs is gevormd. Soms hebben we er belang bij of beschermt het ons. Het begint met het onschuldige 'leugentje om bestwil'.

Je bedankt voor een cadeautje waar je niet blij mee bent, je zegt dat het gezellig was op de verjaardag, maar eigenlijk vond je er niks aan. Vrij onschuldig toch?

Het wordt ernstiger wanneer je naar een aflevering kijkt van het Tv-programma 'Opgelicht'. En het wordt ernstiger wanneer reclamemakers ons van alles laten geloven wat niet blijkt te kloppen, sporters dopinggebruik ontkennen, auteurs plagiaat plegen, banken hun cliënten misleiden met schimmige constructies, parlementaire enquêtecommissies nodig zijn, om de waarheid boven tafel te krijgen en de inwoners van de provincie Groningen zich bedrogen voelen door de politiek nu blijkt dat de baten van de aardgaswinning belangrijker werd gevonden dan hun veiligheid.

In ons eigen geloofsboek worden we in de verhalen over het begin al meteen geconfronteerd met list en bedrog; de slang in het paradijsverhaal.

Verhalen die niet kloppen trekken de aandacht. 'Dat inspireert juist', zegt Aus Greidanus tot voor kort artistiek leider van toneelgroep De Appel.

Dat geldt voor alle literatuur, de klassieke drama's, én dus ook voor de niet kloppende verhalen in ons geloofsboek waarin God zijn zegenrijke beloftes uitdeelt aan uitverkoren mensen en een uitverkoren volk en vervolgens lijkt er niet veel van terecht te komen.

Het maakt uit of je wordt bedrogen door een willekeurige vreemde of wanneer het je eigen nabije familie betreft. Zonen die vaders bedriegen, vaders die dochters als speelbal gebruiken in een machtsspel, dochters die vaders bestelen, ooms die neven voor de gek houden, broers die broers beduvelen. Bedriegers laten zich leiden door eigen belang. Ze denken er beter van te worden. Maar ten koste van wat? Eerzucht, heerszucht en hebzucht lijken de drijfveren.

Hoe kom je als mens verder, hoe kom je als gemeenschap verder wanneer niemand in je nabijheid meer te vertrouwen lijkt?

En we vragen aan Jacob: Hoe ben jij omgegaan met die duistere en onhebbelijke kant in jezelf waardoor je jezelf belangrijker achtte dan de gemeenschap? Heb je jezelf als mens niet tekort gedaan door die gemeenschap uit het oog te verliezen en familiebanden te beschadigen?

Het lijkt tijd voor een familiediner voor Jacob en familie. Zoals in het televisieprogramma van de EO (Bert van Leeuwen). Daar komt een grote limousine voorrijden en de familieleden die met elkaar in onmin zijn geraakt worden uitgenodigd in te stappen voor een verzoeningspoging tijdens een diner. Altijd spannend of ze dat ook daadwerkelijk doen.

Als kijker vraag je je af: Moet heel Nederland meekijken met de conflicten in een familie? Kunnen ze straks nog over straat zonder herkend en aangesproken te worden? Moet dat allemaal in de openbaarheid?

Een familiediner, een verzoeningspoging nu dus voor Jacob, Laban, Rachel, Lea, Esau. Wie zou de initiatiefnemer kunnen zijn voor dit verzoeningsgesprek? Wie heeft er baat bij? En.... gaan alle

betrokkenen in dit aartsvaderlijk verhaal vol list en bedrog op de uitnodiging in? Zijn de verstoorde verhoudingen nog te verzoenen?

In deze aartsvaderlijke familie wordt evenals in het Tv-programma van de EO geen enkele poging ondernomen de verstoorde verhoudingen voor de buitenwereld te verhullen. Het staat allemaal te lezen zwart op wit. De vuile was hangt buiten.

En wanneer we hier kennis van nemen stellen we als lezers, als toehoorders, wellicht met enige tevredenheid vast dat het bij ons thuis er niet zo beroerd aan toe gaat. We leunen achterover, kijken toe en zijn benieuwd hoe deze geschiedenis afloopt.

Of houdt dit verhaal over de wederwaardigheden van Jacob ons een heel herkenbare menselijke spiegel voor? In elke familie zijn de verhoudingen weleens verstoord voor kortere of langere tijd. Soms ernstig. Soms definitief? Hoe ga je dan verder? Hoe loopt het af? Wie heeft baat bij verzoening? Wie niet? Wie stapt in de limousine? Wie weigert halsstarrig?

Het gaat vandaag niet over zomaar een familie. Het gaat om de aartsvaders van een uitverkoren volk die zich gezegend weten door de Allerhoogste. Het gaat om het beloofde nageslacht, het beloofde land én om de Eeuwige die een verbond sluit met mensen.

De Eeuwige..... deze komt vandaag in dit verhaal niet aan het woord.

De Eeuwige zwijgt. Er klinkt dus ook geen moreel oordeel over wat er allemaal gebeurt.

Moeten de onderlinge verhoudingen en de misstappen dan allemaal hier in dit ondermaanse door onszelf worden uitgezuiverd?

Ja, er is geen tweede kans. Als er iets hersteld moet worden dan kan dat alleen in het hier en nu.....door de betrokkenen zelf. Nu of nooit.

Wie weet begint het familiediner met pogingen verzachtende omstandigheden aan te voeren voor wat zich heeft afgespeeld. Jacob de

bedrieger die zelf bedrogen wordt zou kunnen zeggen: Ik kon niet anders, het moest wel zo gaan. Het zou toch een drama zijn geweest als Esau, mijn broer het eerstgeboorterecht en de vaderlijke zegen behouden zou hebben. Hij was er totaal ongeschikt voor. Hij, Esau, die huwde met heidense ongelovige vrouwen, de vader van de Edomieten [Het volk zou later tegenover de Israëlieten komen te staan.] Maar met dit soort pogingen tot rechtvaardiging kom je niet weg.

Zo gaat het verhaal ook niet verder. Wanneer Jacob zijn oom Laban verlaat met zijn vrouwen en zijn kuddes, keert hij terug naar zijn geboortegrond en treedt hij Esau tegemoet. Op zijn knieën vallend verzoent hij zich met zijn broer wetend dat hij het veroorzaakte leed nooit zal kunnen herstellen.

Aartsvader Jacob is na zijn verzoening een ander, zijn betere ik wint het.

Wie wordt ontmaskerd wordt gevonden en zal zichzelf opnieuw verstaan.

Ik heb gezichten, meer dan twee. Delf mijn gezicht op, maak mij mooi. (zongen we).

Welk inzicht bracht Jacob tot zijn verzoeningspoging?

Het besef dat het gezamenlijk belang, de toekomst van allen altijd prioriteit heeft boven je eigen belang?

De ervaring dat het beter toeven is in een gemeenschap – in je familie - wanneer je elkaar

vertrouwen kunt? Je zult elkaar nog vaak nodig hebben!

Het ongemak dat je voelt wanneer je je menselijke bestemming aan het mislopen bent wanneer je beschadigde verhoudingen **niet** herstelt?

Schuldgevoel? Schaamte?

Het is ook een spiegelverhaal voor onszelf. Hoe te voorkomen dat we met elkaar vastlopen in kleine en grote conflicten? Hoe vertrouwen te herstellen?

Rust er na dit alles nog zegen op Jacob? Rust er zegen op ons? Op jou, op mij?

Of er zegen op ons en op ons werk en inspanningen rust, dat weten we pas wanneer we terugblikken, alleen maar achteraf.

Het ontvangen van een zegen van de Eeuwige of van je eigen vader, moeder is geen garantiebewijs. Zegenen is een hoopvolle verwachting uitspreken en houdt dus een opdracht in. Zegen ontvangen is dat je hoort: 'Ik spreek vertrouwen in jou uit.' Vervolgens mogen we dit vertrouwen waar gaan maken.

In ons geloofsboek verbindt de Eeuwige zich met gewone mensen met alle menselijke gebreken, laatsten soms in plaats van eersten. De Eeuwige spreekt vertrouwen uit en zegent.

Jezus zegt tegen Levi, de tollenaar: Volg mij. Levi richt vervolgens een groot feestmaal aan. Een familiediner wellicht en een goed gesprek? Jezus spreekt vertrouwen in hem uit en spoort hem aan (Lucas 5, 27-33) een nieuw leven te beginnen.

Wanneer je bijna denkt: Tussen deze mensen komt het niet meer goed is daar dat uitgesproken vertrouwen en die uitnodiging voor een maaltijd. En wat blijkt?

Herstel van vertrouwen, herstel van verhoudingen is mogelijk, zelfs daar waar je het niet meer voor mogelijk had gehouden.

De maaltijd en de zegen, twee elementen ook in ons samenkomen hier in BET EL.

Beiden herinneren ons aan het vertrouwen dat ook in ons wordt uitgesproken.

Vertrouwen in verzoening, in herstel van verhoudingen en dat het altijd kan.

Als je wordt uitgenodigd voor **zo'n** maaltijd moet je wel willen aanschuiven.

Voorbeden

Eeuwige,
ontmasker mij,
wees mijn spiegel,
waarin ik al mijn gezichten zien kan,
mijn duistere en zuivere motieven die om aandacht strijden.
Dat ik mijn kracht put
niet uit wraak of bedrog,
maar uit uw liefde

Eeuwige,
Inspireer ons,

daag ons uit
dat we niet achteroverleunend naar de fouten van anderen kijken,
dat we alert blijven op het bedrog dat zich in ons eigen land afspeelt,
aan de kaak stellen wat niet klopt,
waar mogelijk onze verantwoordelijkheid nemen
voor wat onder onze ogen gebeurt.
Dat wij uit blijven zien naar recht en verzoening.

Eeuwige,
Het beloofde land van Jacob, toen Mesopotamië, nu Syrie en Irak,
zie wat daar gebeurt,
mensen gedood, vrouwen verhandeld en misbruikt;
waar niet alleen mensen van nu worden uitgewist , maar ook hun en onze geschiedenis
kapotgeslagen.
Dat wij de hoop op verzoening niet opgeven,
dat dit land ooit weer een land van belofte zal worden

Bij breken en delen

Jij nodigt jezelf aan tafel bij uitbuiters, tollenaars,
jij drinkt de beker met wie 'zondaar' heten,
jij deelt zelfs brood met wie jou verraden zal,
jij weet het wel....en toch...
Wat beweegt jou om zelfs bijeen te brengen wie jou naar het leven staan?
Jij geeft te eten wie hongeren en dorsten naar gerechtigheid;
brood en meer dan brood alleen.
Leven is eten van wat goed is, wat recht doet.
Mogen wij dan aanzitten aan die maaltijd
van nooit te stillen honger
en niet te lessen dorst,
verlangend naar heling en verzoening.
Dat wij elkaar het leven aanreiken,
één gemeenschap vormen zoals voorzgd, bedoeld en voorgeleefd.

Slotgebed

Laat mij niet bidden om gevrijwaard te worden voor gevaren
maar om ze zonder vrees tegemoet te treden.
Laat mij niet vragen dat mijn pijn verzacht wordt,
maar dat ik de moed zal hebben om haar te doorstaan.
Laat mij niet zoeken naar bondgenoten op het slagveld van het leven,
maar laat mij vertrouwen op mijn eigen kracht.
Laat mij niet in angstige vrees smeken om gered te worden,
maar hopen op het geduld en de rust om mijn vrijheid te winnen.
Geef mij dat ik geen lafaard zal zijn, die alleen in voorspoed uw genade voelt;
maar laat me het houvast van uw hand voelen in mijn mislukkingen.
[Rabindranath Tagore (Fruit-Gathering)]

Zegenwens

Vragen wij om zegen.

Dat er zegen mag rusten op ons doen en ons laten.

Dat er zegen mag rusten op wie wij waren en wie wij zullen zijn.

Dat wij een belofte en een zegen voor de ander mogen zijn.

Dat de zegen van de Eeuwige aan Abraham,

de zegen van de Eeuwige aan Sara,

de zegen van de Eeuwige aan Isaac én aan Ismael,

de zegen van de Eeuwige aan Jacob én aan Esau;

Dat die zegen van altijd-weer voor elk mensenkind,

dat die zegen op ons mag rusten.

Eeuwige, wees ons genadig en zegen ons,

laat het licht van uw gelaat over ons schijnen

dan zal men op aarde uw weg leren kennen,

in heel de wereld uw reddende kracht. (ps. 67,2)